

Devlet mülkiyeti: Toplumsal mülkiyete giden yol “Yeni bir kamusal alan” tarifinin imkânsızlığı*

Sungur Savran

Bu çözüm, ancak modern üretici güçlerin toplumsal niteliğinin fiilen kabulü ile, dolayısıyla, üretim, mülkedinme ve mübadele tarzlarının toplumsallaşmış karakteriyle uyumlulaştırılması ile sağlanabilir. Bu da ancak bir bütün olarak toplumun kontrolü dışındaki her türlü kontrolün ötesine taşınmış olan üretici güçlerin, toplum tarafından açıkça ve dolaysız biçimde sahiplenilmesi sonucunda gerçekleşebilir(...) **Proletarya politik iktidarı eline geçirir ve üretim araçlarını devlet mülkiyeti altına alır.** (Friedrich Engels)¹

* Bu yazı 6-8 Ekim 1997 tarihlerinde TMMOB tarafından düzenlenen “Kamu Girişimciliği Sempozyumu”na yazar tarafından sunulmuş olan tebliğin metnidir. Söz konusu metin daha sonra *Sınıf Bilinci* dergisinde (sayı 19, 1997, s. 72-83) yayınlanmıştır.

1 F.Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev, Öner Ünalın, Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, cilt 3, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s. 174-175. Buradaki alıntı İngilizcesiyle karşılaştırılarak düzeltilmiştir.

Dünya kapitalizminin neredeyse çeyrek yüzyıla uzanan krizine kendi lehine, işçi sınıfı ve emekçiler aleyhine bir çözüm arayan uluslararası burjuvazinin bu amaçla geliştirmiş olduğu yeni-liberal stratejinin ana eksenlerinden biri özelleştirmedi. Bu stratejinin “küreselleşme” ve esnekleştirme türünden öteki ayakları gibi, özelleştirme de açıkça ve dolaysız biçimde bir **sınıf politikasıdır**: uluslararası burjuvazinin dünya işçilerine ve emekçilerine genel taarruzu çerçevesinde uygulanan bir politika. Özelleştirme politikasının bu berrak niteliğine rağmen, gerek dünyada, gerek Türkiye’de işçi sınıfı hareketinin ve solun özelleştirme konusunda, yer yer verilen ciddi mücadelelere rağmen tutarlı ve bütünsel bir karşı çıkışı gerçekleştiremediği, saptanması gereken bir olgudur. Elbette, bunda yaklaşık 20 yıldır uluslararası alanda ve Türkiye’de sınıf güç dengelerinin burjuvazi lehine gelişmekte oluşundan, burjuvazinin başarılı propaganda bombardımanı kadar birçok faktör rol oynamıştır. Ama işçi hareketinin ve solun özelleştirmeye tutarlı bir bütünlük içinde karşı çıkamamasının altında daha derine giden, ideolojik ve teorik boyutları olan bir sorun daha yatmaktadır.

Bu sorun doğrudan doğruya, sınıf mücadelesinin ve sosyalizmin bir aracı olarak **devlet mülkiyetinin, sol içinde prestijini son dönemde büyük ölçüde yitirmesi** ile ilgilidir. Uluslararası işçi hareketinin ve sosyalizmin 19.yüzyıl ortalarında yükselişe geçişinden itibaren kapitalist özel mülkiyet karşısında devlet mülkiyetinin sosyalizm açısından gerekli bir araç olduğu fikri hareket içinde yaygın bir kabul görmüştür. Hiç kuşku yok ki, devlet mülkiyetinin bütün tarihsel gelişme boyunca tartışmalı yönleri olmuştur. Özellikle kapitalizm koşullarında devlet mülkiyetinin ne anlama geldiği işçi hareketi içinde büyük teorik ve ideolojik tartışmalara yol açmıştır. Ama 150 yıllık tarih boyunca, uluslararası işçi hareketinin (sosyal demokrasi de dâhil olmak üzere) hiçbir kanadının sorgulamadığı bir temel kabul vardır: kapitalist sömürünün ortadan kaldırılmasının yolu üretim araçlarının devlet mülkiyeti altına alınmasından geçmek zorundadır. Bugün derinden derine kuşku duyulan, örtülü biçimde yıpratılmaya çalışılan ya da açıkça reddedilen temel fikir işte budur. İşçi sınıfı mücadelesinde ve sosyalist hareketin gelişme tarihinde yepyeni bir durumla karşı karşıyayız.

Elbette, tarihsel önem taşıyan bu değişimin ülkenin ülkeye, bölgeden bölgeye farklılaşan özgül nedenleri de vardır. Ama her tür özgül faktörden daha önemlisi, bütün dünyanın işçi hareketini ve sosyalist akımlarını etkileyen, bugüne kadar yaşanmış olan sosyalist inşa deneyimlerinin nihai başarısızlığı olmuştur. Devlet mülkiyetinin genelleşmesi üzerine yerleşmiş olan bu inşa deneyimlerinin iflası, solda devlet mülkiyetinin (ve merkezi planlamanın) bu

başarısızlığın esas nedeni ve somut kanıtı olarak görülmesine yol açmıştır.

Bir kez, devletin sınıf karakterinin değiştiği sosyalist inşa döneminde bile devlet mülkiyetinin geçerliliğinden kuşkuya düşerseniz, kapitalizm ve burjuva devleti koşullarında devlet mülkiyetini savunabilmeniz haydi haydi anlamsız hale gelir. Gerek işçi hareketinin, gerekse sosyalist akımların özel mülkiyet karşısında devlet mülkiyetini savunma konusundaki kararlılığını içten içe kemiren bu durum, sonunda özelleştirmeye karşı tutarlı ve bütünsel bir mücadelenin felce uğramasında temel bir faktör haline gelmiştir.

Bildirimizin ana konusunu işte bu yakıcı sorun oluşturmaktadır. Bu bildiride ortaya koymaya çalışacağımız noktaları kısaca şöyle özetleyebiliriz: 1) Modern dünyanın nesnel koşulları altında, kapitalist özel mülkiyetin yerine devlet mülkiyetinin geçirilmesi, işçi sınıfının ve insanlığın kurtuluşu açısından vazgeçilemeyecek yoldur. 2) Devlet mülkiyeti sosyalizme geçişte bir zorunlu önkoşuldur. Ama kendi içinde devlet mülkiyeti hiçbir biçimde sosyalizm demek değildir. Devlet mülkiyeti ancak toplumsal mülkiyete geçişin bir ilk biçimi olarak anlamlıdır. 3) Bugüne kadar yaşanan sosyalist inşa deneyimlerinin başarısızlığa uğramasının sorumlusu devlet mülkiyeti (ve planlama) değil, sosyalizme geçişin, bürokratik bir zümrenin hâkimiyeti dolayısıyla, toplumsal mülkiyete giden yolun bu ilk ve en alt basamağında takılıp kalmasıdır.

Özel mülkiyet, devlet mülkiyeti, toplumsal mülkiyet

Mülkiyet sorununun tartışılması çok zaman bir hukuki mülkiyet sorununa indirgenir. Oysa toplumların yeniden üretiminde temel bir ekonomik kategori olarak mülkiyet, doğrudan doğruya **toplumun üretici güçleri üzerinde hâkimiyet** sorunu ile ilgilidir. Tarih boyunca sınıfların temelini oluşturmuş olmakla birlikte kapitalist üretim tarzında en olgun biçimine ulaşan özel mülkiyet, toplumun üretici güçleri üzerinde **bölünmüş** bir hâkimiyetin ifadesidir. Yani toplum kendi üretici güçlerinin bütününe ilişkin kararları toplu halde veremez: bu kararlar özel mülkiyete sahip olan kişi, grup ve sınıflarca kendi çıkarlarına uygun olarak verilir. Burada **çifte bir hâkimiyet** ile karşı karşıyayız: toplumun varolan üretim araçları üzerinde özel mülkiyet yoluyla kurulan hâkimiyet, aynı zamanda, mülkiyeti elinde tutanların, mülk sahibi sınıfların, doğrudan üreticiler üzerindeki hâkimiyetinin de anahtarıdır.

Kapitalist özel mülkiyet, herşeyin alınıp satılabilir bir meta haline geldiği bir toplumda üretimin, esas olarak, **kapitalist sınıfın çıkarları**, yani artı-değer (kâr) üretimi ve sermaye birikimi doğrultusunda belirlendiği bir toplumdur. Üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun büyük çoğunluğun sö-

mürülmesine ve ezilmesine yol açan bu sisteme son verilebilmesi için, **bütün toplumun çıkarlarına** uygun bir üretime nasıl geçileceği sorusu, işçi ve emekçi sınıflardan yana bütün politik ve düşünsel akımların esas sorunu olmuştur.

Elbette “bütün toplumun çıkarları” bir soyutlamadır. Elbette kapitalistlerin varlığı sona erse bile, her bir bireyin, toplumsal grubun, bölgenin vb. farklı nicelik ve nitelikte ihtiyaçları olacaktır. Bu ihtiyaçların toplumun kaynakları temelinde farklı ölçülerde karşılanması için belirli **kararlar** vermek gerekecektir. İşte “bütün toplumun çıkarları” kavramı burada anlamlıdır. Özel mülkiyetin var olduğu koşullarda, bu kararları esas olarak kapitalistler verir. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla bu kararların verilmesine herkesin katılmasının önü açılır. Böylece, aralarında ihtiyaçlar bakımından ne kadar fark olursa olsun, toplumun bütün birey, grup ve bölgelerinin ihtiyaçlarının **birinci elden** göz önüne alınması mümkün hale gelir. Yani özel mülkiyetin üretici güçler üzerinde hâkimiyet konusunda yarattığı dışlayıcılık ortadan kalkar. İşte herkesin herşeye hep birlikte karar verdiği, bu kararların her birey, grup ve bölgenin ihtiyaçlarının, belirli önceliklere tabi olarak da olsa, karşılanmasına dönük olduğu bir durumda “bütün toplumun çıkarları”nın belirleyici olduğu söylenebilir. Bunun için yapılması gereken açıktır: toplumun her unsuruna üretici güçler üzerinde hâkimiyet getirecek bir **toplumsal mülkiyete** geçmek. Kapitalizm koşullarında üretim araçları yeniden söz hakkına sahip olmasını sağlayacak bir yeni mülkiyet biçimidir toplumsal mülkiyet.

Toplumsal mülkiyet, başkalarının emeğini mülk edinerek yaşamayan bütün insanlara toplumsal üretime ilişkin söz hakkı veren mülkiyet tarzı olarak tanımlandığında, ortaya çıkan soru şudur: bu tür mülkiyetin somut biçimi ne olabilir? Hangi toplumsal kurum ve düzenlemeler, bütün topluma üretici güçler üzerinde söz hakkı tanır?

Bu soruyu cevaplayabilmek için kapitalizm iki yüzyıllık bir gelişme sürecinde üretici güçleri taşıdığı aşamayı ele almak gerekiyor. Kendinden önceki bütün üretim tarzlarından farklı olarak **kapitalizm üretici güçleri sistematik olarak toplumsallaştırır**. Çok sözü edilen ama içeriği kesinlikli biçimde tanımlanmayan bu kavramı biraz deşmekte yarar var. Üretici güçlerin toplumsallaşmasının birinci adımı **toplumsal işbölümüdür**: “insanlar ne tarzda olursa olsun birbirleri için çalışmaya başladıkları andan itibaren emekleri de toplumsal bir biçim almış demektir”². Bütün ihtiyaçlarını aile içinde ya da köy çapında yapılan üretim aracılığıyla karşılayan insanlar top-

2 K.Marx, *Kapital*, cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s. 87. Buradaki alıntı Fransızca çeviri ile karşılaştırılarak düzeltilmiştir.

luluğundan farklı olarak, kapitalizm altında herkes bütün ihtiyaçlarını artan ölçüde başkalarının üretimini ürünleriyle karşılar. İkinci adım **elbirliğidir (kooperasyon)**: geçmişte, istisnalar dışında, bütün üretim süreçleri (bazen birkaç yardımcı kullansa da) esas olarak bireyin yürüttüğü faaliyetler biçiminde ortaya çıkarken, ister tarımsal, ister sınai ürün, ister hizmet olsun, bütün ürünler bireyin doğrudan ürünü iken, kapitalizm teknik bir işbölümü içinde yüzlerce binlerce işçiyi bir tek üretim sürecinin bütünlüğü içinde bir araya getirerek birbirine bağlar, artık her ürün ve hizmet sayısız üreticinin ortaklaşa emeğinin ürünüdür. Elbirliğinin beraberinde getirdiği şey, üretimin çeşitli edimlerinin gerektirdiği sayısız kararın tek bir otoritenin iradesine bağlanmasıdır. Bu iki temel adıma daha sonra başkaları eklenir: dikey ve yatay bütünleşme, farklı üretim süreçlerinin tek bir karar mekanizması altında toplanmasını sağlar: sermayenin holding biçimi alması (“konglomera”) teknik anlamda birbirinden bütünüyle kopuk alanların tek bir karar sürecine tabi kılınması sonucunu doğurur; karteller farklı karar odaklarının iradesinin ortaklaşmasını getirir; bankalar ve borsa başta olmak üzere finans sistemi bütün sektörleri birbirine görünmez bağlarla bağlar. Bütün bunların sonucu şudur: **toplumsal üretimin bütünü kaçınılmaz nesnel bağlarla birbirine bağlanır; herhangi bir noktada alınan herhangi bir karar kaçınılmaz olarak başka noktalarda dalga dalga etkiler yaratır**. Kapitalist toplumun üretici güçleri sanki tek bir dev makine halini almıştır.

Bu koşullar altında bütün topluma söz hakkı sağlayacak mülkiyet biçimi olarak toplumsal mülkiyet ancak üretici güçlerin bütününe birlikte tasarrufuna yaslanırsa gerçek bir temele kavuşabilir. “Modern evrensel ilişkilerin bireyler tarafından kontrol edilebilmesi ancak hep birlikte kontrol edilmesiyle mümkündür.” Çünkü “bu mülk edinme herşeyden önce mülk edinilecek nesne, yani üretici güçler tarafından belirlenir; bunlar ise bir bütünselliğe evrilmiştir ve sadece evrensel bir ilişkiler ağı içinde varolabilirler”³. Sadece bütün hakkında karar verebilen bir birey, grup ya da bölge, kendi kaderi hakkında söz söylüyor demektir, çünkü varolan, “şeyler tarafından dayatılan bir karşılıklı bağımlılık sistemi”dir.⁴

Öyleyse **bütün toplum bütün üretim araçlarını hep birlikte mülk edinmelidir**. Üretici güçlerin sonuna kadar toplumsallaştığı, her sürecin ve faaliyetin birbirine bağlandığı, bütün kaderlerin karşılıklı bağımlılık içine girdiği bir dünyada toplumsal mülkiyetin ilk koşulu budur. Peki bütün toplum bütün üretim araçlarını hep birlikte nasıl, **hangi somut biçim altında**

3 K.Marx/F.Engels, *The German Ideology*, International Publishers, New York, 1969, s. 66-67.

4 K.Marx, *Kapital*, a.g.y., s. 123. Buradaki çeviri, Marx tarafından onaylanmış olan Fransızca çeviriden yapılmıştır.

mülkedinebilir? Bu soruya farklı düzeylerde cevap vermek gerekiyor. Bir ilk aşamada iki soyutlama yapacağız; birincisi, dünyada çok sayıda ülke olduğu gerçeğini parantez içine alarak, sözünü ettiğimiz kapitalist toplumu yalıtılmış biçimde inceleyeceğiz; ikincisi, devletin sınıfsal olarak, bütün doğrudan üreticilerin ortak çıkarını temsil ettiğini varsayacağız. Bu varsayımları daha ilerideki aşamalarda teker teker kaldırarak sonuçlarını ayrıca ele alacağız.

Bu iki temel varsayım altında, bütün toplumun bütün üretim araçlarını hep birlikte mülkedinmesinin tek bir yolu olduğu açıktır: devlet mülkiyeti. Çünkü birey, grup ve bölgelerin çıkarlarının ötesinde **bütün toplumun ortak işlerini yürütebilecek, bütün toplumun etkileyebileceği ve bütün toplumu etkileyebilecek tek toplumsal organ** devlettir.

Burada bir parantez açalım. Toplumsal mülkiyete giden yolda devlet mülkiyetinin önkoşul olarak belirmesine yol açan nesnel faktörün geniş ölçekli sanayi temelinde yükselmiş olan modern üretici güçlerin bütünselliği olduğunu görmüş bulunuyoruz. Geçmişin küçük ölçekli üretimi temelinde yükselen anarşist ütopyadan ya da günümüzün sol liberal atmosferinden etkilenerek yerelliği, özerkliği vb. özgürlük ve demokrasiyle özdeşleştirme ye yatkın düşünce akımları, buradaki akıl yürütmeyi kabul etmek zorunda kalsalar bile, şöyle bir itirazda bulunabileceklerdir: “ama biz kapitalizmin üretici güçlerini neden başlangıç noktası olarak alalım?” Buna verilecek cevap yalındır: gerçek toplumsal mülkiyetin tarihsel önkoşulu bütün bireyleri birbirine bağlayan ve özel mülkedinmeyle bağdaşmayan toplumsallaşmış üretici güçleridir. Üretici güçlerin her bölünmesi, mülkiyet biçimlerinde de bölünmüşlüğü, yani özel mülkiyeti anlamlı hale getirir. “...ancak büyük sanayi ile birliktedir ki özel mülkiyetin ilgası mümkün hale gelir.”⁵

Eğer bu söylenenler doğruysa, devletin berisinde kalan her tür mülkiyet biçimi, kendi mikro düzeyinde ne kadar kolektif, ortaklaşa ve demokratik olursa olsun, yine de **üretici güçler üzerinde bölünmüş bir hâkimiyetin** taşıyıcısıdır. Elbette ücretli emeğin ilga edildiği bir toplumda bu hâkimiyet bir sınıf hâkimiyeti anlamına gelmez. Ama hâkimiyetin bölünmüşlüğü, üretim araçları üzerindeki hâkimiyetin **toplumsal değil sektörel** olmasına yol açar. Bunun anlamı şudur: doğal, toplumsal, ekonomik, coğrafi vb. sayısız nedenle, çeşitli işletmeler, sanayiler, bölgeler vb. arasında varolan farklılıklar sonucunda, belirli gruplar ve bölgeler ötekilere karşı **hak edilmemiş, bütünüyle rastlantsal üstünlükler** elde ederler. Dolayısıyla, sınıf hâkimiyetinin var olmadığı durumda bile, devlet mülkiyetinin berisinde kalan kolektif/ortaklaşa mülkiyet biçimleri sosyalist bir toplumda arzu edilemeyecek iki **sakınca yaratır: demokratik kontrol yokluğu ve eşitsizlik.**

5 K.Marx / F.Engels, *The German Ideology*, a.g.y., s. 64.

Bu söylenenleri sayısız örnekle somutlamak mümkündür. Biz özelleştirme karşısında güncel olarak tartışılan bazı çözüm önerilerine ilişkin birkaç örnekle yetinelim. Büyük üretim birimlerinin mülkiyetinin orada çalışan işçilere devredilmesi bazılarında çok demokratik gelebilir. Oysa, bu tür mülkiyet, en demokratik özyönetim yöntemleriyle birleştirilse dahi anti-demokratiktir. Ekonominin toplumsallaşması dolayısıyla her sektörün birbirine karşılıklı bağımlılığı, tek bir işçi kolektifinin büyük üretim araçları üzerindeki kontrolünü son derecede anti-demokratik kılar. Erdemir'i ya da Petkim'i o işletmelerde çalışan işçilere devrederseniz, onların kendi sektörel çıkarları temelinde alacakları kararlar, bu kararlardan bütün bir toplum etkileneceği için, toplumun geri kalan bölümü için gayet anti-demokratik bir nitelik taşır. Demir çeliğin ya da petrol ürünlerinin fiyatlarının ya da üretim miktarlarının bütün ekonomiye dalga dalga ne kadar büyük etkilerde bulunacağı düşünülürse, bu konulardaki kararların toplum çapında, demokratik bir tartışmadan sonra verilmesi gerektiği açığa çıkar. Ayrıca, her işletme, içinde bulunduğu sektörün ötekiler karşısındaki durumu ya da aynı sektör içindeki diğer işletmeler karşısındaki konumu dolayısıyla işçi kolektifinin iradesinden, çalışmasından vb. bağımsız olarak belirli avantaj ya da dezavantajlara sahiptir. Dolayısıyla, her işletmenin mülkiyetinin orada çalışan işçi kolektifine verilmesi ekonomi çapında eşitsizliği kaçınılmaz hale getirir.

İkinci örnek yerellekle ilgilidir. Son dönemde yerellekle demokratiklik arasında, hiçbir haklı gerekçesi olmayan bir özdeşlik kurmak son derecede yaygın hale gelmiştir. Bunun bir örneği olarak diyelim ki, işçi emekçi iktidarı altında, Antalya ve civarının bütün yeraltı ve yerüstü kaynaklarının ve turizm tesislerinin mülkiyeti merkezi devlete değil de, daha demokratik olacağı gerekçesiyle Antalya belediyesine verildi. Bu tür bir çözüm, yine hem anti-demokratiktir, hem eşitlikçiliğe aykırıdır. Anti-demokratik olduğunu görmek için Antalya yöresinin Türkiye'nin en güzel kıyı şeritlerinden biri olduğunu hatırlamak yeter. Eğer Antalya halkı, en demokratik yöntemlerle bile olsa, gelirini yükseltmek amacıyla, belediyesi aracılığıyla bütün kıyı şeridini beton otellerle doldurmaya orman alanlarını tahribe vb. dayanan bir gelişme stratejisine karar verirse, bu, Türkiye'nin öteki bölgelerinde yaşayan insanların aleyhine bir yöneliş olacaktır ve onların bu konuda verilecek kararlara katılamaması derin bir biçimde anti-demokratiktir. Ortaçağ'da Antalya bölgesinde alınacak kararları yöre halkının alması son derece demokratik olabilirdi çünkü bütün insanların kaderi henüz toplumsallaşmanın sonucunda birbirine bağlanmamıştı. Ama bugün durum farklıdır. Dolayısıyla, merkezleşme aynı zamanda demokratikleşme olabilir. **Yerellekle demokrasi,**

merkezilikle anti-demokratiklik arasında hiçbir zorunlu ilişki yoktur.

Ayrıca, Antalya halkı, örneğin Tokat halkına göre doğal coğrafi avantajlara sahip olduğuna göre yerel çözüm derin bir eşitsizliğin sürgit devam etmesine yol açacaktır.

Nihayet, son örnek olarak ünlü “sivil toplum örgütleri”ne geliyoruz. Büyük kafa karışıklığına yol açan ve bilim dışı bir kategori olan bu kavramın içeriğini biz kâr amacı taşımayan devlet dışı kuruluşlarla sınırlayalım. (Aksi takdirde düpedüz kapitalist özel mülkiyeti tartışmaya geri döneriz.) Bu durumda hayır kurumlarından meslek örgütleri ve sendikalara kadar birçok kuruluş bu kategori altında toplanabilir. Sorunu iki düzeyde ele alabiliriz. Önce toplumda özel mülkiyetin bütünüyle ortadan kalkmış olduğu bir durum düşünelim. Diyelim bir sendika kendi üyeleri için kendi mülkiyetinde bir hastane işletiyor. Bunun, halkın geri kalan bölümünü dışlaması dolayısıyla, ne demokratik olduğu söylenebilir, ne de eşitlikçi. Çünkü yukarıda belirtilen nedenlerle sektörler arasında gelir vb. farklılıkları varsa, belirli sendikaların üyeleri diğer sendikaların üyelerine ve halkın örgütsüz katmanlarına göre ayrıcalıklı hale geleceklerdir.

İkinci bir aşamada, “sivil toplum örgütleri”ni kapitalist özel mülkiyetin varlığını sürdürmekte olduğu bir bağlamda ele alırsak, durum daha da vahim hale gelir. Bu düzeyde, bir önceki durumda varolan sektörel eşitsizliğin üzerine bir de sermayeye tâbiyet eklenir. Çünkü “sivil toplum örgütleri” tanım gereği kendi faaliyetleri aracılığıyla parasal kaynak üretemeyen, yani hizmetlerini meta olarak satmayan kuruluşlar olduklarından hep bir mali desteğe ihtiyaç duyacaklardır. Kapitalist özel mülkiyetin olduğu bir mali desteğe ihtiyaç duyacaklardır. Kapitalist özel mülkiyetin olduğu yerde para burjuvazidedir. O zaman “sivil toplum örgütleri” (çok zengin bazı sendikalar vb. dışında) sürekli olarak büyük sermayenin eline bakmak zorunda kalacaklardır. Bu da bir hâkimiyet-tâbiyet ilişkisi yaratacaktır. Bunun milyonlarca canlı örneğini vermek mümkündür. Tek örnekle yetinelim: bırakın sağlık ya da eğitim gibi alanları, sanatın bile “sivil toplum kurumları”na terkedilmesinin, devletın mali desteğinden yoksun kılınmasının sanatı nasıl sermayeye tâbi hale getirdiği, bugün Türkiye’de de bir kanser gibi yayılan “sponsor” sistemiyle ortaya çıkmaktadır. “Parayı veren düdüğü çalar”: bu sistem, kaçınılmaz olarak, burjuvazinin çıkarlarıyla uyuşan, uysal bir sanat yaratır.

Öyleyse, kooperatif ya da işletme ölçeğinde mülkiyetin, belediye ya da başka tür yerel çözümlerin ve “sivil toplum örgütleri”ne dayanan çözümlerin, toplumsal hayatın nesnel özellikleri dolayısıyla kaçınılmaz olarak anti-demokratik ve eşitliğe aykırı olduğu ortaya çıkıyor. Sonucu genelleştirerek

ifade edelim: son dönemde solda yaygın olan **devlet mülkiyetinin dışında “yeni bir kamusal alan” arayışı beyhude bir çabadır**. Bu arayışın bugüne kadar bir arayış olmaktan öteye geçememesi, taraftarlarının bu “yeni kamusal alan”ın içeriğine ilişkin en ufak bir açılım yapamaması, yapılan açılımların da kaçınılmaz olarak “piyasa sosyalizmi” yönünde olması bir rastlantı değildir. Üretici güçlerin ve toplumsal hayatın 20.yüzyılın sonunda bütün birey, grup, sektör ve bölgeleri sıkı sıkıya birbirine bağlamış olmasının, yani üretici güçlerin toplumsallaşmasının, toplumsal hayatın tamamını tek bir bütün haline getirmiş olmasının **kaçınılmaz** bir sonucudur. Eğer “yeni bir kamusal alan” gerçekten tanımlanabilseydi, bu ilerici bir çözüm değil, eşitsizliğe ve anti-demokratikliğe boyun eğen bir çözüm olurdu.

Öyleyse, devlet mülkiyeti dışındaki öteki bütün kolektif/ortaklaşa mülkiyet biçimleri, **özel mülkiyet ile toplumsal mülkiyet arasında melez biçimlerdir**. Tekrarlamak pahasına söyleyelim: devlet mülkiyeti elbette kendi başına toplumsal mülkiyetin en üst evresi, en olgun biçimi değildir. İşçi ve emekçilerin devlet iktidarını elinde tuttuğu bir durumda bile **devlet mülkiyeti toplumsal mülkiyetin en alt biçimidir**. Ama bir biçimdir. Oysa devlet mülkiyetinin berisinde kalan kolektif/ortaklaşa mülkiyet biçimleri, katışksız biçimde toplumsal mülkiyetin bir biçimi değildir. Özel ile toplumsal arasında bir noktada yer alır.

Bunu söylemekle sosyalizme geçiş aşamasında bu tür katışık mülkiyet biçimlerinden yararlanılamayacağını, herşeyin devlet mülkiyeti altına alınması gerektiğini söylemiş olmuyoruz. Kooperatifler, belediye işletmeleri ve kurumları, toplumsal dayanışma örgütleri ve benzerleri, elbette sosyalizmin inşasında somut alanların doğasına bağlı olarak bir rol oynayacaktır. Söylenen sadece şudur: bunların, devlet mülkiyetine oranla, toplumsal mülkiyete daha yakın biçimler olduğu konusunda bir yanılısamaya kapılmamak gerekir.

Kapitalizm koşullarında devlet mülkiyeti

Yukarıda sorunu yalınlığı içinde inceleyebilmek amacıyla yaptığımız iki soyutlamadan ilki, devletin işçi emekçilerin iktidar aracı olduğuydu. Bu varsayım altında sosyalizmin inşası koşullarında devlet mülkiyetinin toplumsal mülkiyetin ilk basamağı olduğunu gördük. Şimdi bu varsayımı kaldırarak, devletin burjuvazinin sınıf hâkimiyet aracı olduğu bir durumda, devlet mülkiyetinin işçi ve emekçilerin kısa vadeli çıkarları ve kurtuluşları açısından ne anlama geldiğine değinmemiz gerekiyor.

Devlet iktidarının burjuvazinin elinde, toplumsal organizmanın bütünü- nün ise sermaye birikiminin mantığına ve yasalarına tâbi olduğu bir durum-

da, yani **kapitalizm koşullarında, devlet mülkiyeti kapitalist mülkiyetin bir türevi olmaktan öteye geçemez.** “Ne hisse senetli şirketlere ve tröstlere, ne de devlet mülkiyetine dönüşüm, üretici güçlerin kapitalist doğasına son veremez.”⁶ Bunun nedeni açıktır: burjuva devleti mücadelelerin sonucu olarak emekçi sınıfların çıkarları doğrultusunda bazı tavizler vermek zorunda kalsa da, son tahlilde ve esas olarak sermayenin çıkarlarını, sermaye birikiminin ihtiyaçlarını karşılar. Bu yüzden de devlet mülkiyeti altındaki işletmeler de, belirli tadilatlarla birlikte, esas olarak kapitalizmin mantığına tabidir; bu işletmelerde çalışan işçiler de aynen özel sektörde olduğu gibi artı-değer üretmekte ve sömürülmektedirler⁷. Bütün bunlardan dolayı, burjuvazinin hâkimiyeti altında, kapitalizm koşullarında devletleştirmeyi ya da kamulaştırmayı “sosyalizm” gibi sunan akımlar sosyalizm adına büyük bir günah işlemektedir.

Ulaşmış olduğumuz bu sonuç, kapitalizm koşullarında devlet mülkiyeti ile özel mülkiyet arasında **kayıtsız** kalmamız gerektiği anlamına mı gelir? Kapitalizm koşullarında devlet mülkiyetinin kapitalist mülkiyetin bir türevi olduğunu doğru biçimde saptayan birçok insan, buradan hareketle bu soruya evet cevabını vermektedir. Kalkış noktası doğru, sonuç yanlıştır; **kayıtsızlık sözkonusu olamaz!** Emegın kurtuluşundan yana olanların tercihi, kapitalizm koşullarında bile özel mülkiyete karşı devlet mülkiyetidir.

Bunun temelinde, reformist görüşlerin savunduğu gibi, kapitalist toplum çerçevesinde devletin burjuvalarla işçiler-emekçiler arasında tarafsız bir çekişme alanı olması yatmaz. Devlet taraflıdır, burjuvaziden yanadır. Emegın kurtuluşundan yana olanların herşeye rağmen devlet mülkiyetini tercih etmesinin nedenleri başkadır.

Bu nedenler temek olarak ikiye ayrılır. Birincisi, işçi ve emekçilerin kapitalizm koşullarındaki kısa vadeli çıkarlarıyla, öteki iki sosyalizme geçişin ihtiyaçlarıyla ilgilidir. İlki açısından, ayrıntıya girmeden söylenmesi gereken şudur: kapitalizmde hem özel, hem de devlet mülkiyetinin kapitalist mülkiyet karakteri taşıması ikisi arasında kayıtsız olmak için bir neden değildir. Nasıl hukuksuzluk ve keyfilik karşısında burjuva hukukunun birçok hükmüne sahip çıkıyorsak ya da her ikisi de burjuvazinin hâkimiyet biçimleri olduğu halde burjuva parlamenter sistem ile faşizm arasında ayırım yapıyorsak, **kapitalizmin sınırları içinde bile, özel mülkiyet ile devlet mülkiyeti arasında**

6 F.Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, a.g.y., s. 173-174. Vurgu bizimdir. Çeviri İngilizcesiyle karşılaştırılarak düzeltilmiştir.

7 “Devletin kendisinin kapitalist üretici olduğu durumda, emegın madenlerin, ormanların vb. işletilmesinde, ürünü bir ‘meta’dır ve dolayısıyla bütün öteki metaların sahip olduğu özgül niteliğe sahiptir.” Karl Marx, “Notes marginales pour le ‘Traité d’Economie Politique’ d’Adolphe Wagner”, *Le Capital*, Livre I, tome III, Editions Sociales, Paris, 1973, s. 248. Vurgu bizim.

kayıtsız kalamayız. Burada, devlet mülkiyetinin işçilerin, yoksul köylülerin, kent emekçilerinin ve yoksullarının, emeklilerin, kadınların ve gençlerin, yani toplumun bütün ezilen sınıf ve katmanlarının kısa vadeli çıkarları açısından özel mülkiyete tercih edilmesinin gerekliliğinin sayısız nedenini anlatmak mümkün değil. Ama bu sayısız nedenin altında devlet mülkiyetini özel mülkiyetten ayıran iki temel özellik yatar: birincisi, özel sermaye, piyasanın, rekabetin ve sermaye birikiminin yasalarına çok daha doğrudan tâbi iken, devlet işletmeleri, devletin üretilen toplan toplumsal değerın önemli bir bölümünü devlet geliri olarak kullanma kapasitesi dolayısıyla, bu yasalar karşısında çok daha korunaklı bir konuma sahiptir: ikincisi, kapitalist özel mülkiyet (anayasalarda ve yasalarda ne yazarsa yazsın) doğası gereği, üretici güçler üzerinde mutlak bir hâkimiyet içerir, mülk sahibinin yetkisine (ağır kriz dönemleri dışında) ortak kabul etmezken, devlet, doğası gereği, bütün toplumu yönetmek zorunda olduğu için, onun mülkiyetindeki işletmeler işçi ve emekçilerin çıkarlarına çok daha fazla taviz vermek **zorunda** kalır.

Devlet mülkiyeti uzun vadeli bir bakış açısı ile de özel mülkiyete tercih edilmelidir. İşçi sınıfı iktidarı ele aldığıında, ekonomiyi toplumun emekçi çoğunluğunun çıkarları yönünde derhal seferber edebilmesi ve planlamanın ilk adımlarını atabilmesi açısından, kapitalizm koşullarında üretim ve dolaşım araçlarının geniş bir bölümünün zaten devlet mülkiyeti altına girmiş olması büyük bir avantaj yaratır. İktidar ele geçirildikten sonra bile kamulaştırma ülke çapında ve uluslararası alanda çapraşık etkileri olabilecek zorlu bir süreçtir. Dolayısıyla kapitalizmden devralınacak kamu sektörü işçi-emekçi iktidarı için politik maliyet içermeyen bir **sıçrama tahtası** oluşturacaktır.

Biri kısa, öteki uzun vadeli bu iki mülahazaya, ayrıca, uzun sınıf mücadeleleri ve sosyalist inşa deneyimlerinin rekabeti sonucunda eğitim, sağlık, konut, belediye hizmetleri gibi sosyal hizmetlerin devlet aracılığıyla sunulmasının çok daha dayanışmacı bir nitelik taşımasını, işsizlik sigortası ve yoksullara yardım gibi programların sosyal adalet bakımından oynadığı olumlu rolü (genellikle “sosyal devlet” olarak tanımlanan faaliyetleri) de eklemek gerekir.

Bütün bunlar devlet mülkiyetinin kapitalizm koşullarında kapitalist mülkiyetin bir biçimi olduğunu bize unutturmamalıdır. Her kim ki özelleştirmeye karşı mücadeleyi “KİT”ler halkın malıdır! şiarına yaslandırmaya girişirse, o halkı aldatmaktadır!

Bir fetiş olarak devlet mülkiyeti

Evet, kapitalizm koşullarında bile emekçi sınıfların çıkarları gereği devlet

mülkiyetini tercih etmek gerekir. Evet, sosyalizm ancak devlet mülkiyetinin üzerinde yükselir. Ama devlet mülkiyeti ne emekçilerin kurtuluşudur, ne de sosyalizm. Devlet mülkiyeti, onu çevreleyen sınıfsal, toplumsal ve politik koşullardan soyutlayarak yüceltmek yanlıştır. Devlet mülkiyeti bir fetiş değildir. Ancak toplumsal mülkiyete geçişin bir dolayımı, bir ilk biçimi olduğu ölçüde işçilerin ve emekçilerin kurtuluşunun bir aracı olabilir.

Kendi içinde dondurulmuş ve öteki toplumsal koşullardan yalıtılmış devlet mülkiyeti, emeğin kurtuluşu açısından bakıldığında üç temel sınırla karşı karşıyadır.

1) Devletin sınıf karakteri değişmeden, yani **iktidar burjuvazinin elinden işçi ve emekçi sınıflara geçmeden önce, devlet mülkiyetindeki işletmeler de hala burjuvazinin birer hâkimiyet aracıdır**. Bu konuya zaten değinmiş olduğumuz için ayrıntıya girmek gerekli değildir.

2) **Devlet mülkiyeti, aynen özel mülkiyet gibi ulusları ve halkları karşı karşıya getirir**. Burada yukarıda sorunu yalınlığı içinde inceleyebilmek için yaptığımız ikinci varsayımı da kaldırıyoruz. Kapitalist toplum dünya çapında ele alındığında, **çok sayıda devlet** arasında bölünmüş durumdadır. Kendini “ulusal” olarak tanımlayan (aslında çoğunlukla bir hâkim ulusla bir ya da daha fazla ezilen ulusu bir araya getiren) bu devletler bağrında rekabet halindedir. Devlet işletmeleri (Fransa’da Renault ya da Alcatel, İtalya’da IRI şemsiyesi altında toplanmış KİT’ler, bütün Avrupa ülkelerinin havayolu şirketleri vb.) aynen tekelci özel sermaye gibi dünya ekonomisinde ulusal çıkarlar adına rekabet eden kapitalist şirketlerdir. Bu devletlerin her birinde işçi sınıfı ve emekçiler iktidarı ele geçirseler ve kapitalizmi Ortadan kaldırsalar bile, sorun nitelik değiştirir ama bütünüyle ortadan kalkmaz. Bir sosyalist devletler topluluğunda da, başlangıçta, kapitalizmin uzun tarihsel gelişmesinden miras alınan ağır eşitsizlikler olacaktır. Bu durumda, her sosyalist devletin kendi üretim araçlarını kendi mülkiyetinde tutması, zengin ile yoksulun eşitsizliğinden başka bir anlama gelmez. Çarpıcı bir formül kullanacak olursak, yukarıda açıklandığı gibi (bkz. Antalya/Tokat örneği), belediye iktisadi işletmeleri (BİT’ler) ülke çapında ne anlam taşıyorsa, KİT’ler de dünya çapında o anlamı taşır.

3) Bütün bunlar aşılsa bile, **devlet mülkiyeti kendi başına alındığında doğrudan üretici ile üretim araçları arasındaki kopukluğu bütünüyle ortadan kaldıramayacağı, ikisinin tarihsel birleşmesini en uygun biçimiyle sağlayamayacağı için, emeğin kurtuluşu için yeterli değil**

dir. Bu nokta, bu yazının başından beri kullandığımız terimlerle de ifade edilebilir: devlet mülkiyeti, doğrudan üreticilerin hep birlikte üretici güçler üzerindeki hâkimiyeti anlamında toplumsal mülkiyetin en alt, en ilkel biçimidir.

Burada artık ilk iki noktaya ilişkin sınırlamaları geride bıraktığımızı varsayıyoruz. Yani devlet artık işçilerin ve emekçilerin iktidarını temsil ediyor. Ulusların karşı karşıya gelmesi de sözkonusu değildir: mülkiyet, diyelim ki, bir dünya sosyalist cumhuriyetler federasyonunun mülkiyetidir. Bu durumda bile, devlet mülkiyeti toplumsal mülkiyetin en uygun biçimine kavuşması anlamına gelmez.

Bunun nedeni, devletin kendisinin, işçi devletinin bile, kısmen de olsa, bir toplumsal işbölümüne dayanması ve bunu yeniden üretmesidir. Bir yanda doğrudan üreticiler, bir yanda ise devletin günbegün işlerini yürütmekte uzmanlaşmış bir memurlar ordusu sözkonusudur. Bu haliyle, işçi devleti bile doğrudan üreticinin üretim araçları üzerinde dolaysız bir kolektif hâkimiyet kurmasının önünde yabancılaştırıcı bir engeldir. Demek ki, toplumsal mülkiyet devlet mülkiyetinin ötesinde başka koşulları gerektirir. Bunları ayrıntıya girmeden dört ana grupta toplayabiliriz.

a) Merkezi planlama: Modern üretici güçlerin toplumsal karakteri artık kendini tekil ülkelerin de ötesinde dünya çapında ortaya koyuyor. Dolayısıyla, bütün ekonomik ve ekonomi dışı sektörlerin farklı düzeylerde birer parçası olduğu bu dev uluslararası mekanizmanın merkezi olarak planlanması, doğrudan üreticilerin kendi kaderleri hakkında söz söyleyebilmelerinin ilk koşuludur. Bu planlamanın zamanla dünya çapında düzenlenmesi gerekiyor. Ancak bu koşul gerçekleştiği takdirde, yani her ülkenin üretici güçlerinin gelişmesi konusunda başka ülkelerin emekçilerinin sözü olduğu gün, gerçek bir toplumsal mülkiyete adım atılmış demektir.

b) İşçi demokrasisi: Geçmişin tipik doğrudan üreticisi, küçük köylü ya da zenaatkârdır. Üretici güçlerin toplumsallaşmamış olduğu bir dünyada, bu doğrudan üretici ile üretim araçları arasındaki birlik tekil üretim süreci düzeyinde kurulabiliyordu. Bugün doğrudan üretici ile üretim araçlarının birliğinin yeniden tesisi, ancak bir koşulla sağlanabilir: bütün doğrudan üreticilerin bütün ekonomiye hep birlikte hâkimiyeti. Bu ise farklı ihtiyaç ve çıkarlarını karşılayabilmek için farklı tercihlerini demokratik biçimde ifade olanağına sahip işçi ve emekçilerin farklı plan alternatiflerinden

birini seçebileceği bir işçi demokrasisini gerektirir. **İşçi demokrasisinin olmadığı yerde, toplumsal mülkiyet olamaz.** Yani demokrasi sorunu sosyalizm için ne bir ahlak sorunudur, ne de burjuva demokratlarına hoş görünme sorunu. Sınıfsız topluma geçiş açısından işçi demokrasisi nesnel, neredeyse ekonomik bir zorunluluktur.

c) Özyönetim: Üretici güçlerin dünya çapında toplumsallaşması, tekil üretim süreçlerine özgü kararların varolmadığı ya da önemli olmadığı anlamına gelmez. Bu tür kararlar sözkonusu olduğu ölçüde ve sadece onlarla sınırlı olmak üzere, bütün üretim ve hizmet birimlerinin **bir süreç içinde** özyönetime geçmesi, toplumsal mülkiyetin olgun biçimini alışının bir başka koşuludur. Elbette, özyönetimin kararları demokratik merkezi planın kararlarıyla kuşatılmıştır.

d) İşbölümünün açılması: Mülkiyetin gerçek anlamda toplumsallaşması, bütün insanların bütün süreçlere erişebilirliğinin sağlandığı anda ortaya çıkacaktır. Bu ise herşeyden önce **toplumsal işbölümünün**, yani bireylerin toplumsal işlev bakımından farklı konumlarda yer almasının ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Ancak bu temelde uzun bir tarihsel süreç sonunda **teknik işbölümü** de ortadan kalkabilir. Dikkat edilirse, burada bütün bireylerin bütün işleri yapmasından değil, bütün işlerin bütün bireyler için erişilebilir olmasından söz edilmektedir. Yani burada ütöpik bir görüş sözkonusu değildir. İşte toplumsal işbölümü kalktığından, nihayet devlet toplumla üretici güçler arasında yabancılaştırıcı bir dolayım olmaktan çıkacak, toplum bütün üretim araçlarını hep birlikte sahiplenmiş olacaktır.

Sosyalist inşa deneyimleri üzerine

Bu söylenenler bize, devlet mülkiyet (ve merkezi planlama) üzerinde yükselen sosyalist inşa deneyimlerinin neden başarısızlığa uğradığının da anahtarını vermektedir. Evet, bu ülkelerde, en başta da Ekim devriminin çocuğu Sovyetler Birliği'nde burjuvazinin iktidarına ve kapitalist özel mülkiyete son verilmiş, "proletarya politik iktidarı eline geçir(miş) ve üretim araçlarını devlet mülkiyetine dönüştür(müştür)". Böylece, toplumsal mülkiyete geçişin ilk tarihsel koşulu gerçekleşmiş olmaktadır. Bu ülkeler, burjuvazinin yeniden iktidara gelmesine ve kapitalizmin restorasyonuna engel olduğu, 'işçi ve emekçilere kapitalizm koşullarında kalıcı biçimde elde edilmesi olanaksız kazanımlar getirdiği ölçüde, birer işçi devleti haline gelmiştir. Ama süreç bu noktada donmuş, daha ileri gidememiştir.

Birincisi, devrimin geri bir ülkenin sınırları içine hapsolması, yönetimin

adım adım işçi sınıfından farklılaşan **ayrıcalklı bir bürokrasinin** eline geçmesiyle sonuçlanmıştır. İkincisi, bürokrasinin politikası bütün inşa sürecinin milli sınırlar temelinde gelişmesine yol açmış, daha sonra kapitalizm başka ülkelerde ilga edildiği halde bir sosyalist uluslar federasyonuna geçilememiştir. Üçüncüsü ve buradaki konumuz bakımından en önemlisi, bürokrasi devlet mülkiyetinin derinleşmesine ve daha üst biçimlere geçmesine izin vermemiştir. Ne işçi demokrasisi, ne özyönetim bürokrasinin diktatörlüğüyle bağdaşabilirdi. İşbölümüne karşı mücadele haydi haydi gündemin dışındaydı. Çünkü bütün bunlar bizatihi bürokrasinin varlığı tehdit edecek gelişmeler olurdu. İşte, üretim araçlarının proletarya tarafından mülkedilmesi, toplumsal mülkiyetin bu ilk ve en ilkel aşamasında dondurulduğu içindir ki, zamanla içi boş bir kabuk haline geldi. “Herkesin mülkiyeti” zamanla “hiç kimsenin mülkiyeti” oldu. İşçiler ve emekçiler kendilerinin olduğunu derinden hissedemedikleri devlet mülkiyetine kayıtsız hale geldiler. Kabuk haline gelmiş olan devlet mülkiyeti, milli komünizmin ve bürokratik planlamanın çelişkileriyle birleşince, sosyalizmin inşasının ekonomik etkinliği de geriledi. Sonuç iflastı.⁸

Sonuç

Bu bildiriye üç noktaya ortaya koymaya çalıştık. Birincisi, devlet mülkiyeti işçi sınıfının ve insanlığın toplumsal kurtuluşu için vazgeçilemeyecek bir araçtır. Ama ikincisi, devlet mülkiyeti toplumsal mülkiyete doğru yükselen merdivende sadece bir ilk basamaktır. Yani gerekli koşuldur, ama yeterli değildir. Üçüncüsü, yaşanan sosyalist inşa deneyimlerinden devlet mülkiyetinin sorumlu tutulması yanlıştır; sorun bizatihi devlet mülkiyetinde değil, bürokratik bir toplumsal katmanın hâkimiyeti dolayısıyla devlet mülkiyetinden daha ileri aşamalara geçilememesindedir.

Eğer bunlar doğruysa, devlet mülkiyeti kavramını telaffuz etmekten bile ürkererek, soyut bir ifadeyle, “toplumsal” ya da “toplumsallaşma” kavramlarına kaçış yanlı bir yöneliştir. Evet, nihai hedef mülkiyetin “toplumsallaşması”dır. Ama nasıl? Devlet mülkiyeti oraya giden yolda zorunlu bir uğraktır. Yani “toplumsallaşma” devlet mülkiyetinin karşısına konulamaz. “Toplumsallaşma” ilk aşamada ancak devlet mülkiyeti aracılığıyla somutlaşır, ete kemiğe bürünür. Devlet mülkiyetinin dışında “yeni bir kamusal alan” yaratma arayışı, yeni bir ütöpik sosyalizmin peşine düşmektir.

Oysa tarihsel deneyim Marksizmi yanlıslamak bir yana doğrulamıştır.

⁸ Bu sorunları ayrıntılı olarak inceleyen bir kaynak için bkz. Sungur Savran, “Piyasa Sosyalizminin Yükselişi ve Düşüşü”, *Onbirinci Tez*, 11, 1991.